

Elm xadimləri

Görkəmli tarixçi-şərqşünas alim, tarix elmləri doktoru, professor, nəcib, xeyirxah, ləyaqətli insan, tanınmış qəzəlxan Şahin Fazil oğlu Fərzəliyev! Respublikamızda Azərbaycanın orta çağlar tarixi üzrə tanınmış mütəxəssislərindən biri, 38 kitabın və 300-dən çox yüksək elmi dəyərə malik məqalənin müəllifi, tanınmış qəzəlxan Şahin Fazilin bu günlərdə 80 yaşı tamam olur.

Onu başqalarından fərqləndirən, bizlərə sevdiren xüsusiyyəti, bənzərsizliyi - istər sovet dönmində, istərsə də müstəqillik dövründə alimin fikirlərinin, baxışlarının dəyişməz qalmasıdır. Sifarişlə tarix yazmaqdan uzaq olan Şahin müəllimin həmişə başlıca amalı - Azərbaycanın Orta əsrlər tarixi məsələlərini şərəflə yazmasıdır. Bütün ömrünü AMEA Tarix İnstitutu ilə bağlayan və hazırda bu elmi araşdırma ocağında “Mənbəşünaslıq və tarixşünaslıq” şöbəsinə rəhbərlik edən professor Şahin Fərzəliyev ölkəmizin görkəmli ortaəsrşünaslarından biri, sanballı əsərlər və elmi nəticələrə görə tarix elmində seçilən-sayılan tarixçimizdir. Ş.Fərzəliyev 1940-cı il martın 27-də Azərbaycanın dilbər güşələrindən biri olan Quba şəhərində dünyaya göz açmışdır. O, 1959-cu ildə Şərq tarixinə və mədəniyyətinə, xüsusilə ədəbiyyata olan həvəsini nəzərə alaraq sənədlərini Azərbaycan Dövlət Universitetinin Şərqşünaslıq fakültəsinə verir və Fars filologiyası şöbəsinə daxil olur, təhsilini fərqlənmə diplomu ilə başa vurur. 1963-cü ildə hələ 5-ci kursda oxuyarkən istedadlı gənc mütəxəssis kimi xaricə - Əfqanıstana tərcüməçi vəzifəsinə göndərilən Şahin Fərzəliyev 1988-ci ilədək müəyyən fasilələrlə 13 il ərzində Əfqanıstanın müxtəlif şəhər və vilayətlərində yaşayıb fəaliyyət göstərir. Lakin tarix elminə olan maraq və həvəs onu təcridcən elm sahəsinə istiqamətləndirir və o, həyatının əsas hissəsini məhz bu sahəyə həsr edir.

Klassik ənənələrlə yaşayan alim

Ş.Fərzəliyev tarix sahəsində elmi fəaliyyətə başlamaq arzusu ilə 1970-1973-cü illərdə Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası Tarix İnstitutunun aspiranturasında təhsilini davam etdirir. Bu dövrdə Azərbaycan Səfəvi dövlətinin tarixinə aid farsdilli mənbələri tədqiq, tərcümə və elmi dövriyyəyə cəlb etməklə həmin sahənin mənbəşünaslığı bazasının zənginləşdirilməsinə böyük ehtiyac duyulurdu. Təsədüfi deyil ki, Şahin Fərzəliyevin namizədlik dissertasiyasının mövzusu da bu istiqamətdə atılan uğurlu addımlardan biri idi. Belə ki, o, mərhum professor Oqtay Əfəndiyevin elmi rəhbərliyi altında XVI əsr azərbaycanlı tarixçi “Həsən bəy Rumlunun “Əhsənüt-təvarix” əsəri Azərbaycan tarixinin mənbəyi kimi” adlı namizədlik dissertasiyasını 1974-cü ildə müvəffəqiyyətlə müdafiə edib, sonrakı elmi fəaliyyətini bu sahədə tədqiqatlar aparmaqla davam etdirdi. 1983-cü ildə onun “Azərbaycan XV-XVI əsrlərdə (Həsən bəy Rumlunun “Əhsənüt-təvarix” əsəri əsasında)” adlı monoqrafiyası nəşr olundu. Tarix İnstitutunda bütün fəaliyyəti dövründə Ş.Fərzəliyev Azərbaycanın XV-XVI əsr dövlətlərinin Orta əsr qüdrətini bugünkü nəsilərə

Onun tarix elminə verdiyi ən böyük töhfə Orta əsr görkəmli Azərbaycan tarixçisi İsgəndər bəy Münşinin fars dilində yazdığı “Dünyanı bəzəyən Abbasın tarixi” (“Tarixi-ələmarayi-Abbasi”) əsərinin ana dilimizə tərcüməsidir. Azərbaycan Səfəvilər dövlətinin yaranmasından, I Şah Abbasın hakimiyyəti dövrü də daxil olmaqla tariximizi nəql edən və səfəvişünaslığın ən sanballı mənbələri arasında xüsusi yeri olan bu qiymətli ilkin mənbədən dünya ölkələrinin bir çox məşhur tarixçiləri, o cümlədən Azərbaycan tarixçiləri Azərbaycan, Cənubi Qafqaz, İran və digər Yaxın və Orta Şərq ölkələrinin tarixindən bəhs edərkən İsgəndər bəy Münşiyə döndə-döndə istinad etmişlər.

Bu qiymətli əsərin müxtəlif hissələri osmanlı türkcəsinə, ingilis, rus və Azərbaycan dillərinə tərcümə olunduğu halda, əsərin bütöv olaraq ana dilimizə tərcüməsi son dövrdə mövcud deyildi. Bu əsəri hələ 1939-1950-ci illərdə M.Əfəndizadə, F.Babayev, A.Qasımov və Ə.Rəhmani Azərbaycan dilinə çevirməyə təşəbbüs göstərsələr də, müxtəlif səbəblərdən bu mənbənin tərcüməsi başa çatdırılmamışdı. Sonralar həmin iş Tarix İnstitutunun elmi tədqiqat planına daxil edilmiş və onun bütövlükdə deyil, yalnız Azərbaycana aid məlumatlarının tərcümə olunması qərara alınmışdı.

Məsələnin vacibliyini nəzərə alaraq, 2004-cü ildə Tarix İnstitutunun direktoru vəzifəsinə təyin olunan professor Yaqub Mahmudovun təklifi ilə institutun Elmi Şurası İsgəndər bəy Münşinin fars dilində yazdığı həmin əsərinin bütöv halda tərcümə olunması haqqında qərar qəbul etdi və həmin qərarın icrasına başlanıldı. İnstitutda həyata keçirilən bu qərar nəticəsində AMEA-nın müxbir üzvü, mərhum professor O.Ə.Əfəndiyev və onun yetirməsi N.S.Musalı tərəfindən əsərin tərcümə olunmuş birinci cildi 2009-cu ildə nəşr olundu.

Lakin orijinalda 3 cildən ibarət olan İsgəndər bəy Münşinin “Tarixi-ələmarayi-Abbasi” əsərinin bütöv halda Azərbaycan dilinə tərcüməsi və nəşri məhz professor Şahin Fərzəliyevin gərgin əməyi sayəsində mümkün oldu. Bu əsər elmi şərhilərlə birlikdə ümumilikdə 2505 səhifədən ibarət olub iki kitab şəklində 2010-cu və 2014-cü illərdə nəşr olundu.

Professor Şahin Fərzəliyev Azərbaycan salnaməçilik məktəbinin incilərindən olan “Dünyanı bəzəyən Abbasın tarixi” əsərini ömrünün 14 ili ərzində gərgin zəhmət və yüksək tərcüməçilik məharəti hesabına ana dilimizdə ərsəyə getirdi, mükəmməl elmi şərhilərlə təchiz etdi. Bu böyük uğuru nəzərə alaraq, müəllifi deyil, mütərcimi olduğu Orta əsr Azərbaycan tarixçisi Həsən bəy Rumlunun “Əhsənüt-təvarix” (“Tarixlərin ən yaxşısı”) əsərinin doğma dilimizə tərcüməsini də uğurla başa çatdırmaqdadır. Əsərin birinci cildinin şərhiləri yazılmış və hazırda nəşrə hazırlıq işləri başa çatmaq üzrədir. “Əhsənüt-təvarix” əsərinin ikinci cildinin tərcüməsi də tam bitmişdir və onun şərhilərinin yazılması inanırıq ki, Ş.Fərzəliyev tərəfindən yaxın zamanlarda uğurla tamamlanacaq və əsər çap olunaraq tarixçilərimizin ixtiyarına veriləcəkdir. Bu, Şahin müəllimin 80 illik yubileyinə ən yaxşı ərməğan olacaqdır.

Professor Şahin Fərzəliyevin doğma torpağa, elinə-obasına ülvəli məhəbbətlə bağlı olması alimi öz doğma diyarının tarixinə yazmağa sövq etmişdi. Qubanın tarixi keçmişini həmişə alimin maraq dairəsində olduğu üçün, özünün qeyd etdiyi kimi, Azərbaycan dövlətlərinin Osmanlı imperiyası ilə münasibətlər tarixini tədqiq etdiyi illər ərzində müxtəlifdilli ilkin mənbələrdə Quba haqqında mövcud olan məlumatların qeydiyyatını aparmışdı. Onun “Quba tarixi” adlı elmi monoqrafiyası ilk dəfə 2001-ci ildə işıq üzü görmüş, 2017-ci ildə isə təkmilləşdirilmiş ikinci nəşri çapdan çıxmışdır.

Professor Şahin Fərzəliyevin həyatında və yaradıcılığında “əfsanələr və realçılıqlar dünyası” adlandırdığı Əfqanıstan mövzusu dərin iz buraxmışdır. O, Əfqanıstanda fəaliyyət göstərdiyi illərdə Azərbaycan şairlərinin əsərlərini farscaya çevirərək Kabulda, əfqan şair və yazıçılarının əsərlərini isə Azərbaycan dilinə çevirərək Bakıda nəşr etdirmişdir.

Şahin Fərzəliyev istedadlı bir şair kimi zəngin ədəbi yaradıcılığı, müasir Azərbaycan poeziyasında seçilən mövqeyi, ədəbi dilimizə olan təəssübkeşliyi ilə ədəbiyyat tariximizdə də özünəməxsus bir iz qoymuşdur.

Onun məqsədi poetik yaradıcılığında forma etibarilə klassik ədəbi ənənələrə sadıq qalaraq onlara yeni ruh, yeni nəfəs verməklə yaşatmaq, yeni nəsillərə sevdirməkdir. Məhz bu düşüncə şairi XX əsrin sonlarında Azərbaycan ədəbiyyatında ilk mətbu “Divan”ını yaratmağa sövq etmişdir.

İndiyədək şairin dörd divanı işıq üzü görmüş və beşinci divanı çap üçün nəşriyyata təqdim olunmuşdur.

Tarix İnstitutunda işləməklə yanaşı, professor Şahin Fərzəliyev uzun illər ölkəmizin müxtəlif dövlət universitetlərində (Bakı, Lənkəran, Sumqayıt) tarixdən mühazirələr oxumuş, dövlət imtahan komissiyalarının sədri seçilmiş, bir neçə Elmi Şuranın üzvü olmuş, 13 dissertasiya işinə rəhbərlik etmiş, 50-yə yaxın tarix üzrə fəlsəfə doktoru və tarix elmlər doktoru dissertasiyalarına opponentlik etmişdir. O, Tarix İnstitutu nəzdində fəaliyyət göstərən ixtisaslaşdırılmış müdafiə şurasının üzvüdür.

Yazmaq istədikləri yazdıqlarından daha çox olan, daima yeni axtarışlar aparmaq, tarixin ənginliklərinə baş vurmaq və yazıb-yaratmaq əzmində olan Şahin Fərzəliyev mənalı və şərəfli ömrünün müdrik çağlarını yaşayır. Qoy bu çağlar qərinələrə dönsün, həmişə işıqlı və sevincli olsun!

Tofiq NƏCƏFLİ,
A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutunun elmi işlər üzrə direktor müavini, tarix üzrə elmlər doktoru